

лений реального мира и антропонимических концептов по признаку общности исходных онтологических примет. Обобщенная сема «песенность» связывает в едином семантическом блоке образ творческой манеры композитора Шуберта и звуковой образ переливов водного потока; сема «незатейливость, легкость, воздушность» реализуется как основа уподобления акустических качеств музыкальных творений Моцарта птичьему щебету, находящемуся за пределами активности человеческого разума.

Спецификой развития вторичных значений онимических единиц антропонимосферы является преимущественное распространение модели метонимического переноса разных типов. На базе структурной модели «личное имя», которая в основном выступает в роли именованного единичного денотата, в поэзии Б.Пастернака возникает номинация типа «*Саввы, Викулы*». Онимическая форма множественного числа в данном случае есть иллюстрация преобразований в сфере семантики по схеме метонимического переноса, который в данном случае строится на симбиозе семы «обобщенность» (форма множественного числа имен *Савва, Викула*) и прагмаэлемента по семантическому признаку «обогащение, приобретение материальных ценностей в особо крупных размерах»: «*Ездят тройки по трактам, / Но, фабрик по трактам настроив, / Подымаются Саввы / И зреют Викулы в глуши*». Результатом преобразований, произведенных автором в сфере семантики данных онимов, стало появление в контексте онимических единиц, обозначающих общее понятие «обеспеченный человек, богач». Таким образом, автором осуществлен перенос импликационала имени при константе предметно-понятийного комплекса именованного на ассоциативный семантический комплекс, в итоге сформировавший понятие.

Самой распространенной схемой метонимии в поэзии является перенос семантического блока прецедентного имени, представляющего сферу литературного или сопредельного ему музыкального творчества, на продукт этого творчества: *Брамс* – музыкальные сочинения *Брамса*: «*Годами когда-нибудь в зале концертной / Мне Брамса сыграют, – тоской изойду*»; *Чайковский* – пластинка с произведениями *Чайковского*: «*Переворачивался двусторонний / Чайковский. В мелодии были стоны / антоновских яблонь...*».

Оним *Океан* проецирует в контексте образ Вселенной, всеобщего миропорядка, в котором отдельная человеческая жизнь находится в положении постоянного предчувствия и угрозы: «*Ты видел: жизнь, она как остров твой. / И с Океаном этим не встречался: / Со всех сторон лишь тьма, лишь тьма и вой*».

Таким образом, в текстовом смысловом окружении внутри имен собственных происходит перераспределение информационных блоков, когда периферийная культурная семантика входит в состав онимического ядра. Такие онимы более других в поэтическом тексте предрасположены к обретению статуса онимической единицы вне прямой референции.

ЭТНАКУЛЬТУРНЫ КАНТЭКСТ ФРАЗЕМ І ПАРЭМІЙ СА ЗНАЧЭННЕМ МОЎНЫХ ПАВОДЗІН

А.С. Дзядова

Старажытныя продкі беларусаў верылі ў магічную сілу слова. Паводле іх уяўленняў, слова, сказанае паспешліва і неабдуманна, магло зрабіць чалавека шчаслівым, прагнаць хваробы, спыніць дзеянне злых духаў, а магло і загубіць, параніць мацней за зброю ці прывесці да непажаданых вынікаў. Гэтыя “ўласціvasці” слова знайшлі сваё выражэнне ў шматлікіх фраземах тыпу *кідаць словы на вецер* ‘безадказна, неабдуманна, упустую гаварыць’, *на ўзвей вецер гаварыць* ‘пустасловіць’ і інш., у аснове паходжання якіх ляжыць міф пра тое, што праз вецер з дапамогай чараўніцтва можна насылаць хваробы.

У нарматыўнай карціне свету нашага народа забараняецца вербальна чыніць адрасату маральны ўрон, а гэта значыць *закідаць граззю, таптаць у гразь, ліць бруд, выліваць памыі, мяшаць з зямлёй, мазаць дзёгцем* ‘усяляк чарніць, прыніжаць каго-небудзь’. У прыведзеных фраземах назоўнікі *гразь, бруд, памыі, зямля, дзёгаць* маюць адмоўную канатацыю і выконваюць функцыю сімвалаў маральнай нечысціні чалавека. Між тым, у народзе папярэджваюць, што трэба быць вельмі асцярожным у выбары слоў і памятаць, што *млын меле – мука будзе, язык меле – бяда будзе*.

Адмоўную ацэнку ў беларусаў атрымліваюць у фраземах і парэміях такія рысы характару, як *балбатліvasць, неабдуманнасць і неразважліvasць* у размовах: *пусты млын, плот гарадзіць, нагаварыць бочку арыштантаў, мох з балотам несці*. Аб празмерна гаваркіх і балбатлівых людзях кажуць, што ў іх *язык каля вушэй матляецца*, што іх *хлебам не кармі, а пагаварыць дай*. У прыказках негатыўна ацэньваюцца пустыя размовы, якія забіраюць шмат часу і перашкаджаюць працы: *Языкам сена не накосіш*; асуджаецца жаданне некаторых “аматараў” гаварыць пра тое, чаго

дакладна не ведаеш: *За глухім не прападзе: недачуе, дык прыкладзе. Чуе звон, ды не ведае, дзе ён.* Таго, хто многа гаворыць, параўноўваюць з крыніцай ці млынам: *гаворыць як крыніца бульбочка, пытливе як млынам.* Характарызуючы вербальныя паводзіны чалавека, які расказвае небыліцы, носьбіты беларускай мовы выкарыстоўваюць фраземы, кампанентны склад якіх змяшчае словы з розных семантычных палёў.

Станоўчую ацэнку ў моўнай карціне свету беларусаў атрымаў такі тып вербальных паводзін, які характарызуецца стрыманасцю і памяркоўнасцю ў размовах: *трымаць язык за зубамі; Еш пірог з грыбамі, а язык трымай за зубамі; шчырасцю: душу разгарнуць 'шчыра дзяліцца думкамі, пачуццямі'; Не частуй ні піўцом, ні вінцом, а прывітай шчыранькім слаўцом.* Пра тых, хто не можа стрымацца, каб не загаварыць, не расказаць пра што-небудзь, у народзе кажуць, што ў іх *язык свярбіць* або *язык у роце не месціцца*. Яшчэ нашы продкі адзначалі, што ў працэсе гутаркі трэба ўмець выказаць свае думкі ясна, дакладна і недвухсэнсоўна. Пра гэта сведчаць трапныя народныя выслоўі, якіх змяшчаюць у сабе папрок таму, хто не валодае такімі якасцямі маўлення: *Я яму пра Фаму, а ён мне пра Ярому. Ты яму "стрыжана", а ён табе "голена". Хто пра хату, а хто пра лапату.* Станоўчыя адносіны да таго, хто ўмее выказацца ясна, проста і лагічна, перадаюць такія ідыёмы, як *расказаць да ладу, растлумачыць да макулінкі*. Беларусы пра чалавека, знаходлівага ў размове, які ўмее гладка, свабодна і дасціпна гаварыць і "па слова ў кішэнь не лезе", выказваюцца так: *меле як гарох сыпле, гаворыць як макам сыпле, гаворыць як у скрынку грае*. Пра асобу, якая ўвесь час расказвае пра набалелае або пра тое, што яе турбуе ў дадзены момант, калі размова ідзе зусім на іншую тэму, кажуць: *Каму што, а Базылю аладкі. Каму што, а свінні месіва. Што каму рупіць, той тое і жупіць*. Адзначым, што сярод парэміялагічных адзінак, якія адлюстроўваюць этнакультурныя нормы моўных паводзін беларусаў, значную колькасць складаюць прыказкі і прымаўкі, у якіх замацавалася народнае ўяўленне пра жанчыну як асобу балбатлівую, неразважлівую ў размовах, якая не ўмее захоўваць сакрэты: *Калі сказаў бабуцы, то як усёй грамадцы. Карову б'юць за зык, а бабу за язык. Ні села, ні пала, а ўсяму свету расказала*.

У беларусаў нормы моўных паводзін рэалізуюцца ў даволі значнай колькасці фразем і парэмій, якія змяшчаюць параўнанне асноўнага "інструмента" маўлення з пэўнымі прадметамі ці рэаліямі па розных якасцях – даўжыні, вастрыні, форме і інш.: *язык як дзедава пуга 'здольнасць востра і дасціпна гаварыць', язык як брытва, з языком як з мячом, язык на шарнірах 'тс', язык як мянташка, язык доўгі як у жаўны 'празмерна балбатлівы, гаворыць многа лішняга', язык як калаўротак, язык як памяло 'тс'; Язык мой – вораг мой*.

Шматлікія фразеалагічныя і парэміялагічныя адзінкі дадзенага семантычнага тыпу змяшчаюць у сваім складзе лексічныя кампаненты з нацыянальна-культурнай семантыкай – назвы розных побытавых рэалій, страў, прылад працы, адзення і абутку, напрыклад: *язык (матляецца) як цэп літоўскі 'пра балбатлівага чалавека', лупіць языком як церніцай, плесці кашалі, плесці лаці 'гаварыць абш-што, выдумваць', ляснуць як Пярун у зацёрку 'сказаць нешта недарэчна і нетактоўна'; Гэты пра воз, а той пра коз. Кісялём бліны мазаны на паркане сушацца. Хлеб-соль еш, а праўду рэж. На чужыя вусны не накінеш хусты. Пляснуць як пранікам на вадзе і інш.*

Асобныя фразеалагізмы, прыказкі і прымаўкі, якія адлюстроўваюць этнакультурныя нормы моўных паводзін нашага народа, утрымліваюць у сваім складзе назвы расліннага і жывёльнага свету Беларусі: *гарох з капустай мяшаць 'блытаць розныя, несумяшчальныя рэчы', мак зялёны трэсці 'абгаворваць, пляткарыць', боўтуць як жаба ў калодзежы 'сказаць не да месца', круціць вала (за хвост) 'гаварыць што-небудзь недарэчнае, бязглуздае', цягнуць ката за хвост 'нудна, аднастайна гаварыць'; Я яму пра абразы, а ён мне пра гарбузы. Маўчы як жаба ў карчы. Раскажаш пра вераб'я, а перакажучь пра жураўля і інш.*

Нацыянальна-культурная аснова зместу фразеалагічных і парэміялагічных адзінак са значэннем моўных паводзін чалавека ў беларускай мове ствараецца, у асноўным, у выніку вобразных асацыяцый, шляхам метафарызацыі і параўнанняў: *грушы на вярбе, жаба на языку спячэцца, язык як памяло; Конь вырвецца – здагоніш, а слова вырвецца – не зловіш. Слова як птушка: выпусціў не вернеш. На языку мядок, а на сэрцы лядок*. У аснове такіх устойлівых слоўных комплексаў і трапных народных выслоўяў, як правіла, ляжаць моўныя вобразы-эталоны, якія фіксуюць сувымярэнне моўных паводзін чалавека з "нечалавечымі" рэаліямі.

Аналіз фразем і парэмій з ідэаграфічным полем вербальных паводзін дазваляе канстатаваць, што ў іх носьбіты беларускай этнакультуры выразна вызначылі станоўчыя і адмоўныя якасці маўлення, выказалі сваё разуменне яго ролі ў працэсе працы, паказалі, як яно ўплывае на характар гутаркі, якімі якасцямі павінны валодаць суразмоўцы. Разгледжаныя фразеалагізмы, прыказкі і прымаўкі з'яўляюцца ўнікальнай скарбніцай пэўнай этнакультурнай і гістарычнай інфармацыі пра беларусаў, рэпрэзентуюць асаблівасці іх менталітэту, этнапсіхічнага складу і нацыянальнага характару, спосаб мыслення і маральна-этычныя нормы паводзін.